

УДК 81
ББК81.2 Т-2

**МУРОДИФОТИ
ФРАЗЕОЛОГӢ ДАР
АСАРҲОИ БАҲМАНӢР** *Юсупова Малоҳат Дадочоновна, унвонҷӯи кафедраи забон ва адабиёти тоҷики МДТ «ДДХ ба номи акад. Б.Ғафуров» (Тоҷикистон, Хучанд)*

**ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ
СИНОНИМЫ В
ПРОИЗВЕДЕНИЯХ
БАХМАНӢРА** *Юсупова Малоҳат Дадоджоновна, соискатель кафедры таджикского языка и литературы ГОУ «ХГУ им. акад. Б. Гафурова» (Таджикистан, Худжанд)*

**PHRASEOLOGICAL
SYNONYMS IN THE WORKS
BY BAHMANYOR** *Yusupova Malohat Dadojohnovna, claimant for candidate degree of the Tajik Language and literature department under the State Educational Institution "KhSU named after acad. B. Gafurov (Tajikistan, Khujand) E-MAIL: sarvinoz.79@mail.ru*

Калидвожаҳо: «Дуди ҳасрат» ва «Сармаддеҳ»-и Баҳманёр, муродифоти фразеологӣ, маънои маҷозӣ, услуби бадеӣ, тобишҳои маъноӣ, маҳорати нависандагӣ

Вижагиҳои корбасти муродифоти фразеологӣ дар ду асари Баҳманёр «Дуди ҳасрат» ва «сармаддеҳ» ба риштаи таҳлил кашида шудааст. маводи ғирдоварда шаҳодат медиҳад, ки нависанда дар истифодаи вариантҳои гуногуни муродифоти фразеологӣ маҳорати комил дорад. Дар истифодаи муродифоти фразеологӣ дар осори Баҳманёр вижагиҳои зерин ба назар расиданд: 1. Корбасти фразеологизмҳое, ки дар забони адабии тоҷик роиҷанд; 2. Иваз кардани ҷузъи таркибҳои воҳидҳои фразеологӣ; 3. Зам намудани ҷузъи нав ба таркиби фразеологӣ. Баҳманёр махсусан усули бо муродиф иваз кардани яке аз ҷузъҳои фразеологизмҳоро фаровон истифода мебарад. Фарқи муродифоти воҳидҳои фразеологӣ ва вариантҳои воҳидҳои фразеологӣ бо мисолҳои мушаххас исбот шудааст. Истифодаи моҳиронаи муродифоти фразеологӣ имкониятҳои услубии бадеии нависандаро густурдатар кардааст.

Ключевые слова: книги Бахманёра, «Дым сожаления», «Село Сармад», фразеологические синонимы, переносное значение, художественный стиль, смысловые оттенки, писательское мастерство

Проанализированы особенности фразеологических синонимов в произведениях Бахманёра «Дым сожаления» и «Село Сармад». Представленные примеры свидетельствуют о мастерстве писателя в использовании разных вариантов синонимических фразеологизмов. Можно выделить три способа их использования: 1. Использование распространенных в таджикском литературном языке фразеологизмов без изменения. 2. Замена одного из компонентов фразеологических единиц. 3. Добавление нового компонента в состав фразеологизма. Особое мастерство Бахманёр проявляет при замене одного из компонентов фразеологической единицы соответствующим синонимом. На конкретных примерах показаны отличия между синонимическими фразеологическими единицами и их вариантами. Использование синонимической

фразеологии значительно расширяет стилистические и художественные возможности создания произведения.

Key words: Bahmanyor's books, "Smoke of Regret", "Sarmad Village", phraseological synonyms, figurative meaning, belles-lettres style, shades of meaning, writer's mastership

The author has analyze the peculiarities of phraseological synonyms in Bahmanyor's literary productions "Smoke of Regret" and "Sarmad Village". The presented examples testify to writer's mastership and usage of diverse variants of synonymical phraseologisms. One can single out three modes of use: 1. Utilization of phraseologisms spread in the Tajik language without changes; 2. Substitution of one of Components included into a phraseology unit; 3. Addition of a New Component into Phraseology Composition. Bahmanyor displays especial mastership when substituting one of the phraseology unit components for a respective synonym. Distinctions are shown on a concrete examples between synonymical phraseological units and their variants. Usage of synonymical phraseology considerably enlarges stylistic and artistic opportunities for creating a literary production.

Барои нозук, рангин, қолибу ҷаззоб тасвир намудани воқеа Баҳманёр дар асарҳои хеш ба воситаҳои муассири забон, бавежа воҳидҳои фразеологӣ зиёд таваҷҷуҳ намудааст. Воҳидҳои фразеологӣ дар нотақро сохтани тарзи баёни ин нависанда нақши муассир доранд.

Истифодаи ҳунармандона аз муродифоти воҳидҳои фразеологӣ бошад, барои баёни қолиб ва бидуни тақро хидмати арзанда намудааст. Маъмулан барои бештар намудани ҷаззобияту бадеияти тасвири хеш шоирону нависандагон ба силсилаи муродифоти фразеологӣ рӯ меоранд.

Омӯзиши ин баҳши забон низ таваҷҷуҳи олимони соҳаро ба хеш кашида, дар бештари маврид зимни пажӯҳиши муродифҳо ва ё фразеологизмҳои забони адабии ҳозираи тоҷик ба нақш ва мавқеи муродифоти фразеологӣ забони тоҷикӣ ишора шудааст.

Воқеан, солҳои охир таваҷҷуҳи забоншиносон ба баррасии масоили муродифоти фразеологӣ ва нақши онҳо дар густариши забони матни асарҳои назмиву насрӣ бештар гардида, омӯзиши ин навъи муродифоти забони адабӣ аз ҷониби мутахассисони соҳа ба тарзи гуногун сурат мегирад. Аммо новобаста ба ин тадқиқҳо ин баҳши фразеологизмҳои забони адабии ҳозираи тоҷик омӯзиши бештару амиқтарро тақозо мекунад, зеро пажӯҳишоти ҷараёнгирифта, нигоҳи иҷмолии пажӯҳишгарон зимни баррасии дигар вижаҳои фразеологизмҳои забони тоҷикӣ сурат гирифта, мавқеи муродифоти фразеологӣ дар осори суҳанварон кам мавриди омӯзиш ва баррасӣ будааст.

Аслан, дар забоншиносии муосири тоҷик муродифоти фразеологӣ чӣ мафҳумеро ифода мекунад? Дар мавриди баён ва шарҳи ин мафҳуми забоншиносӣ олимони андешаҳои ҳамсонро ироа кардаанд. Чуноне ки медонем, ҳуди фразеологизм ифодаи фикр бо тобишҳои вижа мебошад, ки аз ду ва зиёда калима созмон ёфта, сохти устувор ва яклухти ба қисмҳо ҷудонашаванда дорад. Танҳо дар яклухти ин ё он маъноро ифода мекунад ва аксар маврид маънои маҷозӣ ва ғайриаслӣ баён мешавад.

Бояд гуфт, ки ҳар забон дорони воҳиди фразеологӣ хоси худ аст. Ташаккули таҳаввул ва қонуниятҳои баёни маънои фразеологӣ ба хусусиятҳои забонии ин ё он забон саҳт алоқаманд мебошад. Китоби «Фразеологияи забони ҳозираи тоҷик», ки

бар қалами Ҳ.Мачидов тааллуқ дорад, муҳимтарин китобест, ки вижагиҳои воҳидҳои фразеологӣ забони адабии ҳозираи тоҷик дар он ҳаллу фасл шудааст. Дар асари мазкур забоншиносии шинохта роҷеъ ба масоили «навҳои фразеология», «мазмуни воҳиди фразеологӣ», «шаклҳои грамматикӣ воҳиди фразеологӣ», «ибораҳои фразеологӣ», «ҷумлаҳои фразеологӣ» ва монанди ин равшанӣ меандозад.

Дар мавриди муродифҳои воҳидҳои фразеологӣ забоншинос Ҳ.Мачидов қайд мекунад, ки «дар силсилаи синонимӣ воҳидҳои фразеологӣ аз ҷиҳати обурани ва мавқеи истеъмолиашон гуногун гирд меоянд. Хусусияти умумии ҳамаи фразеологизми ба силсилаи синонимӣ дохилшаванда умумияти маъно ва гуногун будани қолабҳои онҳост. Табиист, ки ҳар як фразеологизми силсилаи синонимӣ аз воҳиди фразеологӣ дигар бо заминаи тасвир ва ҷилоҳои махсуси маъно фарқ карда меистанд» (8, с. 104).

Баҳриддин Камолитдинов дар ин хусус андеша дорад, ки «воҳидҳои фразеологӣ байни ҳам муносибатҳои маъноӣ пайдо намуда, силсилаи муродифҳо ташкил медиҳанд. Чунин ифодаи ҳаммаъно ҷудогона ва пайҳамдигар ҳам кор фармуда мешаванд». Ин забоншинос таъкид мекунад, ки муродифҳои фразеологӣ «аз ҷиҳати таркиби луғавӣ унсурҳои калимаю шаклсозӣ, воситаи грамматикӣ алоқаи компонентҳо ва аз лиҳози сохтору структураи синтаксисӣ фарқ мекунанд, ки аз як тараф ба дараҷаи рехтагии воҳидҳои фразеологӣ вобастагӣ дошта бошад, аз тарафи дигар бо тақозои матн ва мавриди сухан шакли худро кам ё беш тағйир дода, гуё худро бо мақоми сухан ва тақозои матлаб мувофиқ мекунанд» (5, с. 118).

Ба андешаи В.К.Олешкевич бошад, муродифоти фразеологӣ «бар ҳилофи муродифоти луғавӣ маъноӣ бевоситаи асли надоранд. Ашё, сифат ва ё ҳолату амали онро баён намеkunанд, балки тасаввуре аз онҳо дар шакли махсуси бадеӣ эҷод мекунанд. Ин вижагӣ имкон медиҳад, ки муродифоти фразеологӣ ҳамчун категорияи мустақили забон омӯхта шавад (11, с. 41-45). Н.Ф.Алефиренко ҳам қайд мекунад, ки зерини маҳфуми муродифоти фразеологӣ таркибҳои фразеологӣ маҳмида мешавад, ки аз рӯи баёни мавзӯӣ-мантиқӣ умумият дошта, аз рӯи ҷузъҳои таркиби худ ва аз лиҳози муҳтаво бо обураниҳои гуфторӣ, сабқӣ ва корбурдӣ аз ҳам фарқ мекунанд (1, с. 315).

Дар забоншиносии замони истиқлолияти Тоҷикистон забоншиносон ва олимони ҷавони соҳа то ҷое ба ин масъала аҳамият додаанд. Аз ҷумла, М.Мирзоева аз пажӯҳишгарони муосир аст, ки дар ҷустуҷӯҳои илмӣ хеш роҷеъ ба муродифоти фразеологӣ ва вижагиҳои ин навъи муродифот, дараҷа ва истифодаи он дар адабиёти муосир омӯзишҳои пайваста дорад. Ин тадқиқоти муҳаққиқ зимини омӯзиши осори устод Садриддин Айни ҷараён гирифтааст. Б.Маҳкамова низ фасли дуҷуми боби аввали рисолаашро ба таҳлили муродифоти воҳидҳои фразеологӣ ашъори Лоик бахшидааст. Забоншиносон С.Ўзбеков, З.Қурғонов ва дигарон зимини баррасии масоили марбути муродифоти забони тоҷикӣ ба навъи муродифоти фразеологӣ муҳтасаран таваққуф кардаанд.

Ба муродифоти воҳидҳои фразеологӣ ихтисос додани ин бахши қори мо низ талошест барои мӯйян намудани ҷойгоҳ, нақш ва мақоми муродифҳои фразеологӣ дар матни насрии забони адабӣ.

Дар осори Баҳманёр муродифоти воҳидҳои фразеологӣ истифодаи фаровон ва ҳунармандона дошта, бештар хусусияти тавсифӣ доранд ва аз маҳорати нигорандагии ӯ дарак медиҳанд. Нависандаи хушзавқ муродифоти фразеологиро ба таври ҷудогона, яъне дар мисолҳои гуногун бо мақсади гурез аз такрори ноҷо ва пайи ҳам, бо мақсадҳои гуногуни услубӣ истифода кардааст.

Зимнан бояд гуфт, ки гуногунии баён дар якҷоягӣ бо вижаҳои услубӣ ба фарқиятҳои асосӣ вобаста буда, тафовути баён ба тафовути сабк алоқаманд аст. Ба туфайли истифодаи ҳунаромандонаи силсилаи муродифоти фразеологӣ навиштаҳои Баҳманёр дилчасп ва боҳусну таровату пурмаъно гаштаанд.

Маҳорати нависанда дар истифодаи бамавқеи воҳидҳои фразеологӣ қобили таваҷҷуҳ буда, тарзи нигориш низ ҷолиб ҷараён гирифтааст. Чунончи: Мешинад-мешинад соатҳо ба даҳон об гирифтаву баъд аз бом тароша барин ягон гапи хунук за-да, ё ягон фикри мубҳам гуфта, ба куртаи ман кайк сар медиҳад (2, с. 105).

Муҳтаво дар ҷумлаи мазкур ба василаи силсилаи фразеологизм бадеияти фавкулода зебо пайдо кардааст. Воҳидҳои фразеологӣ «ба даҳон об гирифта», «аз бом тароша барин», «гапи хунук задан», «ба курта кай сар додан» ҳар кадом бамавқеъ истифода шуда, дар муҳтавои андешаҳои баёншуда муассирии сухани нависандаро таъмин кардаанд.

Бояд гуфт, ки дараҷаи қорбаст ва тарзи истифодаи воҳидҳои фразеологӣ ва қорбурди муродифоти он ба сабку услуби суханвар алоқаи зич дорад. Танҳо ҷумлаи болоии мисолзада аз эҷодиёти Баҳманёр кофист, ки гароиши услубии ўро ба мушоҳида гирем.

Тафакхуси дар ин мавзӯё аён кард, ки фразеологизмҳо дар асарҳои Баҳманёр дар шакли маъмулӣ ва қолабҳои худсохти нависанда истифода шудаанд ва ин ду шохисаи иҷмолӣ имкон фароҳам овард, то муродифоти фразеологӣ низ дар он ба вафрат дучор ояд.

Вижагиҳои эҷоди муродифоти фразеологиро дар асарҳои Баҳманёр ба ин навь метавон шинохт:

1. Истифодаи маъмулии фразеологизмҳое, ки дар забони адабии ҳозираи тоҷик роиҷ мебошанд. Ба мисли «қаъри дил»= «сидқи дил», «панча задан»= «панча кашидан» (13, с. 167). Мисол:

Вай он духтарро аз тахти дил дӯст дошт, чунон ки шикорро, офтобро, қўҳҳои осмонбўсро дӯст медошт (2, с. 115). // *Ким-чияке дар қаъри дилаш ҷунбида, кам-кам рўзада, узвҳои ӯро даро азго андохта, аҳли солимро дар гафлат монда, ба ин қор ўро раҳ намуд* (2, с. 114).

Илова намудани чанд унсури грамматикӣ ба воҳидҳои фразеологӣ маъмулӣ;

Мисол:

2. Иваз кардани ҷузъи таркибҳои воҳидҳои фразеологӣ ба монанди «сурати хуноки Юсик» (2, с. 379), «сурати номатлуби Юсик» (2, с. 397), «башараи номатлуби Юсик» (2, с. 348) ва амсоли ин. // *Ин дам дар қушода шуд ва дар даревос сурати хуноки Юсик пайдо шуд* (2, с. 379). // *Дар қушода шуд ва дар даревос башари номатлуби Юсик намудор гафт* (2, с. 397).

3. Зам намудани ҷузъи нав ба таркибҳои фразеологӣ. Мисол: «ба сараи об нарехтаӣ» (2, с. 351), «ба сараи ҷунин об резам» (2, с. 395), «ба сари «Абўсунбул» об рехтӣ» (2, с. 397).

Чунон ки мушоҳида шуд, дар ин навь муродифот шакли яке аз ҷузъҳои таркиб ва ё ибора тағйир ёфта, силсилаи муродифоти воҳидҳои фразеологиро ташкил додаанд. Чунончи/ *Сардоя ҳам зани як муштии нар набуд, як мушт зар буд* (2, с. 167).

Муродифоти фразеологӣ монанди муродифоти луғавӣ дар тамоми услубҳои нутқи истифода мешаванд. Захираи воҳидҳои фразеологӣ забони тоҷикӣ бою рангин буда, мунтазам дар ҳоли инкишоф қарор доранд. С.Кенчаев ва М.Кенчаева қайд

мекунад, ки «воҳидҳои фразеологӣ чун категорияи махсуси луғавӣ хусусиятҳои нияти гуногун мухталифи лафзӣ доранд ва бо вучуди чун моли тайёри забон махсуб шуданишон, ҳамчунин вобаста ба вижагиҳои маъноӣ сохториашон метавонанд ҷилоҳои нав ба нав пайдо кунанд» (7, с. 197). Чунончи Баҳманёр нақл мекунад: Сурх шуданиширо пай бурда, бештар алов мегирад. Дар ин ҷумла муаллиф «шарм доштан»-ро бо василаи воҳидҳои фразеологӣ баён карда, аз муродифи қолабҳои яклухта маҳками фразеологӣ ҳунармандона истифода мебарад.

Ба андешаи М.Мирзоева дар таркиби муродифоти фразеологӣ омадани муродифоти луғавӣ он қадар сермаҳсул нест, зеро бино ба таъкиди ӯ «бештари муродифоти луғавӣ дар таркиби вариантҳои фразеологӣ дучор меоянд, ба монанди «чашм дӯхтан», «дида дӯхтан» ва амсоли ин» (9, с. 62).

Баҳманёр ба ин шева, яъне бо истифодаи муродифоти луғавии яке аз ҷузъҳои таркибҳои фразеологӣ муродифоти фразеологӣ зиёд эҷод кардааст. Масалан, ба ибораи фразеологӣ «қаъри дил» нависанда «сувайдои дил», «жарфнои дил»-ро муродиф месозад. Вожаҳои «қаър», «сувайдо» ва «жарфно» берун аз таркиби фразеологӣ хеш муродифоти луғавӣ мебошанд ва ҳамин наздикмаъноии ин вожаҳо ба сохтани муродифоти фразеологӣ хидмат кардаанд. Дар асарҳои Баҳманёр ба сифати муродифҳои фразеологӣ ибораҳои «сидқи дил», «таҳти дил», «қаъри дил», «жарфнои дил», «меҳроби дил», «самими дил», «сувайдои дил» қорбурди ҳунармандона ва бомавқеъ доранд. Мисол: *Фарёд аз жарфнои дил, аз паҳнои чашм, на аз лаб* (2, с. 293). Зимнан таъкиди ин нукта низ ҷои аст, ки муродифоти воҳидҳои фразеологӣ ва вариантҳои воҳидҳои фразеологиро бояд аз ҳам фарқ кард. Чунончи «сувайдои дил», «таҳти дил» ва «сидқи дил» муродифоти фразеологӣ мебошанд, аммо «таҳти дил», «тайи дил», «таҳи дил» вариантҳои воҳидҳои фразеологӣ шинохта шудаанд.

Мушоҳидаҳои нишон медиҳанд, ки дар забони тоҷикӣ таркиби фразеологӣ ба осонӣ ҷои ҷузъҳои худро иваз карда метавонад. Чунончи, ҷузъҳои таркиби фразеологӣ «ғаму ғусса» ба «ғуссаву ғам», «дарду ғам» ба «ғаму дард», «ҷону дил» ба «дилу ҷон» ба осонӣ ҷойи худро иваз карда метавонанд. Ин ҷойивазкунӣ ба маънии маҷозии ибора ҳалал эҷод намекунад. Ҷойивазкунии ҷуфти воҳидҳои фразеологиро аз вариантҳои фразеологӣ шинохтан мумкин аст.

Баҳманёр дар офариниши асарҳои худ ҳам аз муродифоти фразеологӣ ва ҳам аз вариантҳои воҳидҳои фразеологӣ фаровон истифода кардааст.

Маҳорати нигорандагии Баҳманёр маҳз дар ин нукта аст, ки ӯ бидуни ҳалал додани вижагиҳои сохтори фразеологизмҳо, ки устувори таркиб дар бештари маврид доимӣ ва ивазнашаванда будани ҷузъҳои дохилии ибораҳои фразеологӣ мебошанд, муродифои фразеологӣ эҷод мекунад.

Ин нависандаи хушзавқ дар навиштаҳои худ гоҳо муродифоти воҳидҳои фразеологиро паси ҳам меорад. Ин навиъи истифода ба муассирии маънӣ, ҷолибу амиқ тасвир кардани ҳолат хидмат кардааст. Бештари вақт муродифоти пайдарпайиҳо ҳамдигарро пурра кардаанд. Чунончи: *Овозаи ин хабар ба даҳони мардум афтоду падари Фароштамоҳ зайр аз лаб газидаву сар ҳам карда, ба хостгорҳои Хуррами Мардон фотиҳа додан, дигар илоҷе надошт* (2, с. 66). // Дар ин ҷумла «лаб газидану сар ҳам кардан» муродифоти воҳидҳои фразеологӣ мебошад. Ва чи тавре ки Ш.Раҳматов қайд мекунад, дар силсилаи воҳидҳои фразеологӣ маъно ба назар гирифта мешавад, лекин ҳамгунии шакли сохти онҳо муҳим нест (12, с. 191). Мо низ дар ин намунаи муродифоти фразеологӣ, муродифи маъноии воҳидҳои фразеологиро мушоҳида меку-

нем. Аммо дар ин хусус забоншинос З.Шарипова андешаи дигар дорад. Вай таъкид мекунад, ки «воҳидҳои фразеологӣ муродифӣ аз рӯи сохт бояд ба ҳам мутобиқат кунанд. Бояд таркиб бо таркиб, ибора бо ибора ҷумла низ бо ҳамин гуна ҷумлаҳои дигари устувор» муродиф шаванд. Аммо, ба андешаи мо, фақат аз ин дидгоҳ шинохтани муродифоти воҳидҳои фразеологӣ шояд чандон дуруст набошад, зеро мо дар эҷодиёти Баҳманёр зиёд муродифҳои фразеологӣро мушоҳида кардем, ки аз ҷиҳати сохту таркиби худ ба ҳамдигар мутобиқат намеkunанд, аммо як маъниву мафҳумро баён карда, ба ҳам муродиф шуда метавонанд. Мисли «ғайр аз лаб ғазидаву сар ҳам карда» муродиф шуда омадаанд ва ҳамдигарро пурра кардаанд.

Воҳидҳои фразеологӣ «як қад паридан» (2, с.416), «заҳракаф кардан» (2, с. 174), «мисли барги бед ларзидан» (2, с. 174), «ранг паридан» (2, с. 225), «кебидан» (2, с. 225), «дил ларзидан» (2, с. 268), «дил таҳ нишастан» (2, с.14), «мӯи бадан сих шудан» (2, с. 285) муродифоти фразеологӣ мебошанд, ки эҳсоси «тарсидан»-ро бо обурани бадеӣ, дар қолаби яклухт бо маъноӣ маҷозӣ ифода меkunанд. Мутаваҷҷеҳ мешавем, ки аз рӯи сохти хеш муродифоти воҳидҳои фразеологӣ мазкур «таркиб», «ибора» ва «ҷумла» мебошанд. Бешубҳа, бо ин гуна муродифҳо баён шудани андеша дар таъмин бадеияти асарҳои нависанда ва муассирии он сахм доранд: *Ман як қад паридам* (2, с. 416) //– Вай мӯдарози ақлҷӯтоҳ, ҳуб *заҳракаф кардӣ-е!* (2, с. 174) // Чун хона даромаду дар рӯшани хираи чароғ беморро дид, *дилаш ларзид* (2, с. 268). // Арақи сард аз сару рӯи Шераки Хол мезаҳид, *барги бед барин меларзид* (2, с. 174).

Бо тақия ба илми таъбиришиносӣ, ки се навъи воҳидҳои фразеологӣ –таркибҳо, ибораҳо ва ҷумлаҳои фразеологӣро аз ҳам фарқ мекунад, ба муродифоти истифодашавандаи асарҳои Баҳманёр таваҷҷуҳ кунем, мушоҳида мешавад, ки таркибҳои ибораҳо ва ҷумлаҳои фразеологӣ баробар ба сифати худ муродифи ҳамдигар ба кор рафтаанд.

Омӯзиши мо нишон медиҳад, ки дар асарҳои Баҳманёр муродифоти фразеологӣ ҳамсохт ва гуногунсохтро аз ҳам фарқ кардан мумкин аст. Дар муродифоти фразеологӣ ҳамсохт, чуноне ки З.Шарипова ишора мекунад, таркиб бо таркиб, ибора бо ибора, ҷумла низ бо ҳамин гуна ҷумлаҳои дигари устувор мутобиқат мекунад. Ба мисли: *ҷамоли вай духтаронро девона, занҳоро аз шавҳар дилмонда мекард* (2, с. 55). // *Шаҳбоз ҳеҷ ба хотир оварда наметавонист, ки кай аз зан якбора дилсард шуд* (2, с. 279).

Гулбутта ба ҳам бархӯрдани дандонҳояшро, ларзидану сӯст шудани дилашро ҳис мекунаду аммо бо худ коре карда наметавонад... (2, с. 283).

Дар муродифоти фразеологӣ гуногунсохт бошад, ҳамин риояи мутобиқати сохторӣ ба эътибор гирифта намешавад ва ҳамаъноии муҳтаво авлабият дорад: *Боз деҳ дам ба дарун кашид, боз дили чанд тан аз бадғумонӣ ларзид* (2, с. 113). //Рӯзе, ки ӯ дар оинаи дастадор сурати худро дид, оғанҳои зерӣ ҷашму гарданиш, тор-тор сафед шудани мӯйи, хулоса, пеш аз вақт тир шуданишро дид, *дилаш ларзид...* (2, с. 277)

Паси ҳам овардани муродифоти фразеологӣ аз вижагиҳои дигари тасвири Баҳманёр аст, ки барои барҷастатар ифода намудани образҳои бадеӣ, ҳиссиёт ва муҳтавову тасвири нависанда хидмат кардааст. Пайи ҳам овардани воҳидҳои фразеологӣ ҳаммаъно бо мақсади дақиқ ва таъсирбахш ифода кардани андеша дар мисоли зерин мушоҳида мешавад: *Суханро ғоз надода, қалимотро чун сақич нахонида, шаф-шаф нагуфта, шафтолу гӯямӯ монам* (2, с. 168).

Лаҳзае чанд ҳайкалвор истода буд, ёрои ҷунбидан, чашии кандан надошт, баъд ба худ омад, сӯрх шуд, дарғирифт, аланга зад, ба қафо хӯрд – осемаву шитобзадаву тарсон, ки гӯё мори шарзае дунболгираиш буд, ба ҷониби Қалъа тохт... (2, с. 280).

Зимнан бояд гуфт, ки эҷоди хунармандонаи муродифоти фразеологӣ чуфт низ аз муҳассаноти бадеии асарҳои ин нависанда мебошанд. Нависанда бо риояи қавонини сохтори муродифоти чуфти луғавӣ муродифоти чуфти фразеологӣ эҷод мекунад, ки «лаб газидаву сар хорида», «ғам хӯрдану сӯхтан» (2, 78), «ҳаволаш ба худову чор тарафаш қибла» (2, с. 103) аз ин шуморанд. Мисол: Осуда ғам хӯрдану сӯхтани шавҳар ва бедодиҳои муҳосибро дида, тоқат накард... (2, с. 78).

Бояд гуфт, ки муродифоти фразеологӣ, новобаста аз он ки як маънои умумиро ифода карда, аз ҷиҳати маъно ба ҳам наздикӣ доранд, дар баъзе ҳолатҳо ҳамдигарро иваз карда наметавонанд. Забоншинос Ҳ.Маҷидов ба ин нукта ишора карда, таъкид намудааст, ки «ҷузъҳои дохилии воҳидҳои фразеологӣ дар аксари мавридҳо ба калимаҳои ҳаммаъноӣ худ иваз шуда наметавонанд. Дар сурати ба таври сунъӣ иваз намудани ин ё он ҷузъи дохилии фразеологизм он ҳамчун масолеҳи тайёри забон аҳамияти худро гум мекунад» (8, с. 104). Аммо ҷунонки забоншинос А.Кунин мегӯяд, маъноӣ фразеологӣ ба маъноӣ луғавӣ алоқаманд аст, вале «дар навбати худ як қатор махсусиятҳо дорост. Он дар заминаи мундариҷаи воҳиди фразеологӣ ва маъноҳои ҷузъҳои таркибии он асос меёбад. Сохтори маъноӣ калимаҳо, ки ба ин ё он категорияи луғавӣ мансубанд, на ҳама вақт бо маъноӣ фразеологӣ мувофиқат мекунад» (6, с. 159).

Истифодаи хунармандона аз муродифи фразеологӣ ба нависанда домани имконияти фароҳи услубиву бадеиро густурдатар сохта, дар баёни эҳсос ва ҳолати аслии воқеа муваффақ месозад.

Дар асарҳои Баҳманёр истифодаи фаровон, хунармандона ва бомавқеи фразеологизмҳои муродифӣ ба гуногунӣ ва мушаххасии баён кӯмак карда, тасаввури хонандаро нисбат ба воқеаи тасвиршаванда мукамал месозанд. Корбурди силсилаи муродифоти фразеологӣ ба амиқияти баён, бадеияти кулли матн, муассирии андеша таъсиргузор аст. Ба чанд намуна мутаваҷҷеҳ мешавем, ки ба василаи воҳидҳои фразеологӣ мафҳуми «хандидан» рангу бори адабӣ гирифтааст. Мисол:

Сито ҷамона ба лаби шукӯфон маро менигарист (2, 415) // Дар лабонаш табассум шукӯфо буду худ низ шукӯфон (2, с. 347) // Андари ни хона шудам? – вай қалъаи калидро дар ангушти шират чархонд ва аз сурати ман – гумон мекунам хеле музҳик шуда бошад – сари ҳол омада, завқид (2, с. 415).

Метавон гуфт, ки Баҳманёр ба хотири худдорӣ аз такрори бемавқеъ ба муродифҳои воҳидҳои фразеологӣ тавачҷуҳ намудааст. Аммо бештари маврид истифода аз ин навъи муродифот бо мақсади услубӣ- таъкиди маъно, дақиқ ифода кардани матлаб, нокифоягии тобишҳои маъноӣ чараён гирифтааст.

Қайд кардан бамаврид аст, ки воҳидҳои фразеологӣ ифодаҳои рангин ва образнокӣ андеша буда, санъати суханвариро ифода менамоянд. Ба андешаи муҳаққиқ А.Дӯстов маъноӣ маҷозии воҳидҳои фразеологӣ воситае барои истифодаи санъатҳои бадеӣ мебошад. Ба таъкиди ӯ санъатҳои бадеӣ, ки «дар воҳидҳои фразеологӣ шах шуда мондаанд, тавассути маъноӣ маҷозӣ вазифаи худро иҷро мекунад» (3, с. 65-68).

Дар муродифоти воҳидҳои фразеологӣ асарҳои Баҳманёр санъатҳои бадеӣ ташбеҳ, истиора, кинояву маҷоз, муболиға, тазоду муқобила ғунҷоиш ёфта, барои

баёни тобишҳои гуногуни хисси, обуранги бадеӣ, устувории маъно, рехтаву барҷаста ифода шудани фикр сахм гузоштаанд. Чунончи:

Муболиға: Чи ин қадар чун паровоз дӯд медиҳӣ, ангор ҳамаи оламро дошта бошӣ! (2, с. 113) Чунон вонамуд мекунад, ки ба шох доштан ё надоштани ман гули арзан барин баҳо намегузоранд, вале дар дил ҳама ба ҳоли зори ман меҳанданд (2, с. 335).

Истиора: *Ҳоло низ рӯбарӯи худ як марди логари рангарида, гуссаву ҳасрат ба чашмаш нақш кашидарио медиҳ.*

Киноя: *Асп ба он чокӣ фуру рафту оби кӯл боз ба ҳам пайваст, чунон ки себи дукафони ба ҳам пайвандӣ* (2, с. 122).

Ташбеҳ: *Вай боз лоламоно сурх мешавад* (2, с. 333). // *Як каф об менӯшиву дар дил сахт ният мекуни, ки ба ту шифо бахшад, то ба деҳ нарасида гул барин шифо меёбӣ*! (2, с. 8).

Мусалламан маъниҳое, ки таркиби воҳидҳои фразеологӣ фаҳмида мешавад, аз маъноҳои чузъҳои таркибӣ сохта мешаванд. Ҳатто чузъҳои ёридоханда, ба мисли ёридохандаи ташбеҳӣ дар воҳидҳои фразеологӣ ташбеҳӣ дар сохтани маънии яклухти маҷозӣ сахм дошта, дар равшан иброз шудани маъно нақши мустақим доранд.

Дар ин маврид А.Дӯстов қайд кардааст, ки «дар қисмате аз воҳидҳои фразеологӣ ташбеҳӣ маъно ба дараҷае рехтаву устувор аст, ки ҳатто мавриди сарфи назар намудани адоти ташбеҳӣ маънои фразеологӣ қанда намешавад. Танҳо маънои ташбеҳӣ аз байн мераваду халос. Сабаб дар он аст, ки чузъҳои боқимонда дар заминаи қолабҳои муайяни наҳвӣ воҳиди фразеологиро ба хотир меоранд. Яъне, адиб аз ифодаҳои рехтаи забон бо илова намудани ёридохандаи ташбеҳӣ воҳиди нав месозад» (4, с. 158).

Мавридҳои дигар адиб калима ва ё ибораҳои озодро бо воҳидҳои фразеологӣ муродиф месозад. Масалан, дар ҷумлаи зерин ибораи «ором шудан» бо воҳиди фразеологӣ «оҳи сабук кашидан» (2, с. 67) муродиф шуда, ҳамдигарро пурра карда, муассириву бадеияти кулли тасвирро таъмин намудаанд: «*Сипас ором шуда, оҳи сабук кашида, ба хона бармегаиш ва мунтазири зарбу лати навбатӣ мегаиш*» (2, с. 67). Дар ин ҷумлаи нависанда «ором шудан» ва воҳиди фразеологӣ «оҳи сабук кашидан» ҳамдигарро пурра ва шарҳу тавзеҳ медиҳанд. Ва ё дар ҷумлаи дигар Баҳманёр фразеологизми «ангушти ҳайрат газидан»-ро бо «сар чунбонидан» ҳаммаъно месозад: «*Кампири бечора, ки ба вуҷуди фақат ду забон – эронӣ (яъне тоҷикӣ) ва перонӣ (яъне ғайри тоҷикӣ) иқрор буд, ҳоло ангушти ҳайрат мегазиду сар меҷунбонд, ки дар ин Заминаки танг ин қадар забон будаасту вай беҳабар!*» (2, с. 147).

Муродифшавии воҳидҳои фразеологӣ бо калима ва ибороти луғавӣ бошад, яке аз усулҳои писандидаи Баҳманёр мебошад. Дар таркиби як қисм муродифоти фразеологӣ навиштаҳои Баҳманёр муродифоти луғавӣ ҷой доранд ва қисме аз ин муродифҳо аз лиҳози таркиб гуногунанд. Б.Қамолиддинов бо калима муродиф шудани воҳидҳои фразеологиро аз тарзҳои ифодаи вазифаҳои услубии воҳидҳои фразеологӣ номидааст. Бояд қайд кард, ки ин забоншиноси шинохтаи тоҷик амалишавии вазифаҳои услубии воҳидҳои фразеологиро ба ду тарз мушаххас кардааст. Дар зимн вазифаҳои услубии воҳидҳои фразеологиро ба ин маънӣ шарҳ медиҳад: «Вазифаҳои муҳимтарини воҳидҳои фразеологӣ дар он аст, ки чун як ҳиссаи сарвати пурбаҳои ганҷи сухан домани интиҳоби калимаю ифодаҳои матлубро

фарохтар намуда, ба сахех, пурра ва чозибанок ифода кардани матлаб ёрӣ медиҳад» (6, с. 91).

Қариб дар ҳамаи асарҳои адиб ин тарзи корбасти воҳидҳои забон мушоҳида мегардад. Ин шеvaro чуноне ки қайд кардем, нависанда бо хоҳири гурез аз такрори ноcho ва талоши дақиқу пурра ифода намудани андеша истифода мебарад. Муродифҳои фразеологӣ аз муродифҳои луғавии хеш бо нозукии баёни маънӣ ва обу ранги бадеиву муассирии тасвир фарқ мекунанд. М.Мирзоева низ таъкид кардааст, ки муродифоти фразеологӣ бо муродифоти луғавии хеш аз ҷиҳати обуранги услубию ҳиссӣ ва нозуқиҳои маъно аз ҳам тафовут доранд. Ба қавли ин забоншинос «чунин муродифҳоро баробарвазн ҳисобидан дуруст нест, зеро муродифи луғавӣ маъноро муътадил ифода кунад, воҳидҳои фразеологӣ тобиши иловагии маъноро ба он зам менамояд. Дар натиҷа матлаб пурра, дақиқ ва сахех ифода меёбад» (11, с. 348). Бо ба инобат гирифтани чунин вежагиҳо Баҳманёр калимот ва воҳидҳои фразеологиро низ моҳирона, чун муродиф истифода мекунанд. Намунаи равшантарини ин навъи муродифотро дар таркибҳои ҷуфте, ки як ҷузъи он воҳиди фразеологӣ ва ҷузъи дигараш калимаи озод аст, мушоҳида кардан мумкин аст. Ба мисли «дилсангиву бераҳмӣ», «бемағзиву касофат», «хунсарду бебок», «пасту сифлаву фурумоё», «беташвишу дарди сар». Мисол: *Моҳи гузашта бо зани Худодод пасту баланд омад – сабаби қолмақолашон чӣ буд, ҳоло касе ба хотир оварда наметавонист – мӯканиву рӯӯканӣ карданд, ҳангоматалаби зиёде ҷамъ шуд* (2, с. 109). Дар ин ҷумла нависанда мафҳуми ҷангу ҷанҷол карданро «пасту баланд омадан», «ғолмағол» ва «мӯканиву рӯканӣ» тасвир кардааст. Чунонки мебинем, аз ин се муродифот «пасту баланд омадан» ва «мӯканиву рӯканӣ» воҳидҳои фразеологие мебошанд, ки бо калимаи «ғолмағол» ҳаммаъно гаштанд.

Дар ҷумлаи зерин бошад, нависанда вожаи «беташвиш»-ро бо воҳиди фразеологии «бедарди сар» муродиф сохта, барои баёни маънии муштарак ба кор мегирад. Масалан: *«Бевамард ҳай неву нестон кард, ки ҳамин қадар сол бе дарди сар мегаштам, умрро беташвишу бе дарди сар ба сар барам»* (2, с. 186). Ибораи фразеологии «дарди сар» киноя аз ташвиш, заҳмат, чизе ё ҳодисае, ки боиси ташвишу саргардонӣ мебошад. Вожаи «ташвиш» нооромӣ, парешонӣ, ошуфтагӣ аст. Чуноне ки мебинем, нависанда ба хоҳири бештар сохтани таъсири сухан ибораи фразеологии «бедарди сар»-ро бо ҷуфти муродифоти «беташвишу бе дарди сар» истифода кардааст, ки ин услуби нигоришро аз ҷумлаи вижагиҳои сабки Баҳманёр шинохтан мумкин аст. Ё дар ҷои дигар дар таркиби ҷумлаи мураккаб ҷумлаи фразеологии «ду бари рӯяш лав-лав дар гирифтааст»-ро бо вожаи «шарм» муродиф сохта, барои пурра кардани муҳтаво ва қувват бахшидани муассирии баён паси ҳам овардааст: *«Чун ду бари рӯяш лав-лав дар гирифтааст, аз шарм наметавонад ҳатто ба оғил дарояду ба ҷашми чорпоён бингарад»* (2, с. 284).

«Шошо лаб фуру баст, хомӯшии ногӯворе ба миён омад, пас аз чанде боз овози хуш-ки Шошо баланд гашт» (2, с. 215).

Мушоҳида кардем, ки таъбироти фразеологие, ки васоити тасвири бадеиро фаро мегирад, дар асарҳои Баҳманёр мавқеи муҳим доранд. Иллати инро, пеш аз ҳама вижагиҳои воҳидҳои фразеологӣ метавон нисбат дод, зеро муродифҳои фразеологӣ ба мисли муродифҳои луғавӣ аз ҳамдигар бо дараҷаи ифодаи шиддатнокии амал ва ифодаи сифат фарқ мекунанд. Воҳидҳои луғавӣ мазмунро ба андоза ва имконоти воҳидҳои фразеологӣ образнок ва муассир баён карда наметавонанд. Ин аст, ки

нависанда бештар ба истифодаи ҳунармандонаи муродифоти фразеологӣ таваҷҷуҳ намудааст.

Баҳманёр дар эҷод ва истифодаи ибораҳои рехта, ки иртибот надоштани маънои умумии ин ибораҳо бо унсурҳои таркибӣ густурдагии домони имконоти тасвирро таъмин мекунад, муҳаббати хос дорад.

Пайнавишт:

1. Алефиренко Н.Ф. Теория языка. Волгоград: Перемена, 1998.- 315 с.
2. Баҳманёр. Сармаддеҳ/Шоҳанишоҳ.- Душанбе: Адиб, 2013.-472 с.
3. Дӯстов А. Воситаҳои тасвири бадеӣ дар воҳидҳои фразеологӣи таибеҳӣ //Паёми ДМТ №4(52). - Душанбе: Сино, 2009.- С.65-68
4. Дӯстов А. Воҳидҳои фразеологӣи таибеҳӣ дар забони адабии муосири тоҷик. (Рисолаи илмӣ).- Душанбе, 2010. -158 с.
5. Камолитдинов Б. Ҳусни баён.- Душанбе: Маориф, 1989.-118 с.
6. Кунин А.В. Курс фразеологӣи современиого английского языка. Дубна: Феникс, 2005.- 159 с.
7. Кенҷаев С., Кенҷаева М. Таркибҳои фразеологӣ дар “Ғиёс-ул-лугот”.- Аҳбори ДДХБСТ, №2, 2014.-190-198 с.
8. Маҷидов Ҳ. Фразеологизмҳои забони тоҷикӣ.-Душанбе, 1981.104с.
9. Мирзоева М. Муродифоти фразеологӣ дар «Ҷаллодони Бухоро»-и С.Айнӣ//Аҳбори ДМТ, Илм ва фановарӣ (маҷаллаи илмӣ), баҳии филология №7(63).- Душанбе: Сино, 2010.- С.61-64с.
10. Мирзоева М. Муродифоти воҳидҳои фразеологӣ ва калима дар асарҳои Садритдин Айнӣ. // Аҳбори ДМТ, Илм ва фановарӣ (маҷаллаи илмӣ), баҳии филология №12, Душанбе: Сино, 2011.- С. 345-348
11. Олешкевич В.К. О фразеологических синонимах в современном русском языке // Вестн. Беларус. ун-та. Серия 4: «Филология, журналистика, педагогика и психология». 1969. № 2. -С. 41–45.
12. Раҳматов Ш. Мулоҳизаҳо оид ба фразеологизмҳои Ҷомӣ. Номаи донишгоҳ, №2 (43), 2015, Ҳуҷанд.- С.189-194
13. Ҳоҷиев С. «Забони адабии тоҷик дар ибтидои асри XX (дар асоси материали «Тӯҳафи аҳли Бухоро»-и Мирзосироҷи Ҳаким)».- Душанбе: Дониш, 1967.-167 с.

Reference Literature:

1. Alifirenko N. F. Language Theory. Volgograd: Change, 1998. - 315 pp.
2. Bahmanyor. Sarmad Village // Shokhinshakh. - Dushanbe: Man-of-Letters, 2013. - 472 pp.
3. Dustov A. Means of Imaginative Depiction in Comparative Phraseological Units // Bulletin of the Tajik National University // Payomi DMT, N4 (52). - Dushanbe: Sino, 2009. - PP. 65-68
4. Dustov A. Comparative Phraseological Units in Modern Tajik Literary Language (Scientific treatise). - Dushanbe, 2010. - 158 pp.
5. Kamoliddino B. Beauty of Reproduction. - Dushane: Enlightenment, 1989. - 118 pp.
6. Kunin A. V. The Course of Modern English Phraseology. - Dubna: Phoenix, 2005. - 159 pp.
7. Kendjayev S., Kendjayeva M. Phraseology Compositions in "Ghiyos-ul-Lugat". Bulletin of TSU LBP. 2014, N2. - PP. 190-198
8. Madjidov Kh. Phraseology Units of the Tajik Language.- Dushanbe, 1981. - 104 pp.

-
9. Mirzoyeva M. *Phraseology Units in "Bukhara Executioners" by S. Aini. Bulletin of Tajik National University. Science and Innovations (scientific journal), philology, N7 (63).* - Dushanbe: Sino, 2010. - PP. 61-64
 10. Mirzoyeva M. *Phraseological Synonyms and Words in Sadridin Aini's Works // Bulletin of TNU. Scientific journal, Philology series, №12.* - Dushanbe: Sino, 2011. - PP. 345-348
 11. Oleshkevich V.K. *On Phraseology Synonyms in Modern Russian // Tidings of Belarus University. Series 4: "Philology, Journalism, Pedagogy and Psychology".* 1969, №2. -PP. 41-45.
 12. Rahmatov Sh. *Judgments on Djami's Phraseologisms. Nomai Donishgoh.* -2015, №2 (43). -Khujand. - PP. 189-194.
 13. Khodjiyev S. *Literary Tajik Language in the XX-th Century (on the material of " Tuhafi Ahli Bukhoro" by Mirzosirodgi Hakim".* - Dushanbe: Knowledge, 1967. - 167 pp.